

REGINA VOLKAITĖ-
KULIKAUSKIENĖ
(1916 09 10 – 2007 03 28)

Neretai gyvenime būna, kad gerą žinią pasiveja bloga. 2006 m. rudenį atšventėme akademikės Reginos Volkaitės-Kulikauskienės devyniasdešimtmetį. Mokslų akademijos bibliotekos vestibulyje buvo paruošta jubiliatei skirta mokslinės veiklos paroda, vyko minėjimas. Prisiminimais apie akademišką pasidalino buvę jaunystės draugai ir ilgamečiai bendradarbiai (Rimutė Rimantienė ir kt.), kaimynai, dukra Raimonda, anūkas Kęstutis. Padėkos žodį tarė buvę mokiniai ir jaunieji kolegos. Tik pačios akademikės išskilmėse nebuvo. Tuo metu ji jau sunkiai negalavo, todėl susirinkusiems iškilmių dalyviams dukra Raimonda perskaitė R. Volkaitės-Kulikauskienės laišką. „Lietuvos archeologijos“ leidinio redakcija taip pat ruošėsi paminėti R. Volkaitės-Kulikauskienės jubiliejų. Archeologė Audronė Bliujienė buvo parašiusi nuoširdų sveikinimą jubiliejaus proga.

Tačiau jau ruošiant leidinį spaudai atėjo bloga žinia. Eidama 91-uosius metus, 2007 m. kovo 28 d. akademikė, habil. dr. Regina Volkaitė-Kulikauskienė mirė. Ji palaidota Antakalnio kapinėse šalia savo vyro Prano Kulikausko.

Regina Volkaitė-Kulikauskienė gimė 1916 m. rugsėjo 10 d. Kėdainiuose, vietos inteligentų šeimoje. Tėvas buvo veterinarijos felčeris. Volkų giminė buvo bajorai, kilę iš Gaižuvos. 1926–1936 m. ji mokėsi Kėdainių gimnazijoje. Dar mokykloje susidomėjo archeologija. 1936 m. įstojo į Kauno Vytauto Didžiojo universitetą, Humanitarinių mokslų fakultete studijavo Lietuvos istoriją ir archeologiją. Tuo metu Kauno universitete archeologijos kursus pradėjo skaityti Heidelbergo universitetą baigęs ir disertaciją apsigynęs dr. Jonas Puzinas. Jis dėstė Lietuvos proistorę, tyrinėjimų istoriją, Pabaltijo ir Europos archeologiją, vedė archeologines pratybas. Iš esmės tai buvo pirmasis nuoseklesnis archeologijos kursas Lietuvos aukštojoje mokykloje. Jame, be Reginos Volkaitės, paskaitų klausėsi Rimutė Jablonskytė (Rimantienė), Marija Alseikaitė (Gimbutienė) ir kt. Paskaitos Kaune truko iki 1939 m. Tų pačių metų gruodžio 15 d. fakultetui persikėlus į Vilnių ir susikūrus Archeologijos katedrai 1940 m. archeologijos studijas tęsė Vilniaus universitete.

Dar studijų metais, prof. J. Puzino rekomenduota, R. Volkaitė-Kulikauskienė nuo 1938 m. pradėjo dirbti Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus Priešistoriniame skyriuje, nuo 1940 m. – Vilniaus universiteto muziejaus prie Archeologijos katedros vedėja. Dirbdama muziejuose dalyvavo archeologinėse ekspedicijose Veršvų, Sargėnų, Graužų, Upytės kapinyuose, 1938 m. kartu su J. Puzinu tyrinėjo Baušiškių, Kuokšių, Vaineikių pilkapius. 1940 m. VU apgynė diplominį darbą „Rytinės baltų ribos priešistoriniais laikais“. 1941 m. vasario 15 d. jai suteiktas diplomuotos istorikės vardas. Baigusi studijas 1941–1945 m. dirbo Vilniaus universiteto Istorijos-filologijos fakulteto Archeologijos katedros asistente.

1938 m. tyrinėjant Graužų kapinyną užsimezgė draugystė su archeologija studijuojančiu Pranu Kulikausku, 1941 m. spalio mėn. ištekėjo už jo. 1943 m. gimė dukra Raimonda. 1943 m. pasirodė ir pirmas spausdintas archeologijos straipsnis „Staciūnų kapinyno antkaklės“.

Karo metai ir pokario suirutė nutraukė sėkmingai pradėtą darbą, po pasaulį išblaškė mokytojus ir kolegas archeologus. R. Volkaitė-Kulikauskienė taip pat neilgam grįžo į Kauną ir dirbo Kauno universiteto Archeologijos katedros asistente, vyr. dėstytoja, 1948 m. – vėl Vilniaus universitete. 1950 m. R. Volkaitė-Kulikauskienė parašė kandidatinę disertaciją „Materialinė Lietuvos gyventojų kultūra IX–XII a. laidojimo paminklų duomenimis“. 1951 m. ši disertacija buvo apginta Lietuvos mokslų akademijoje. 1952 m. buvo paskirta Vilniaus universiteto Archeologijos-etnografijos katedros vedėja, kartu ėjo ir docentės pareigas (oficialiai docentės vardas suteiktas 1956 m.). Šias pareigas R. Volkaitė-Kulikauskienė ėjo dešimt metų – iki 1962 m. Tai laikotarpis, susijęs su pedagoginiu darbu. Reikėjo paruošti naujų kursų programas, kursai buvo dėstomi tiek archeologams, tiek istorikams. 1948 m. pradėtos organizuoti archeologinės praktikos studentams. Tyrinėti Linksmučių, Laivių kapinynai, 1952–1954 m. – Nemenčinės ir Migonių piliakalniai, 1958–1959 ir 1961–1962 m. – Punios piliakalnis bei kt. objektai. Kaip

mokymo ir metodinė tyrinėjimų priemonė yra ir pirmoji R. Volkaitės-Kulikauskienės monografija „Lietuvos archeologiniai paminklai ir jų tyrinėjimai“, pasirodžiusi 1958 m. Vėlyvojo geležies amžiaus, kaip mažiausiai tyrinėto laikotarpio medžiaga ypač patraukė tyrinėtojos dėmesį.

Jau nuo pirmųjų straipsnių išryškėjo ir dar viena R. Volkaitės-Kulikauskienės tyrinėjimų sritis – papuošalų interpretacijos bei drabužių rekonstrukcijos tema. Šiai sričiai skirtas ne vienas archeologės straipsnis, o vėliau ir monografija. Kaip duoklė to meto politinei konjunktūrai buvo visuomeninių ir socialinių santykių raidos tyrinėjimai. Žiūrint iš šių dienų perspektyvos klasinės visuomenės susidarymo tema taip ir liko iki galo neištirta. Kaip naujos metodologijos ir sovietinio archeologijos mokslo laimėjimas turėjo tapti 1961 m. pasirodę „Lietuvos archeologijos bruožai“ (bendraautorai P. Kulikauskas ir A. Tautavičius). „Ankstyvojo feodalizmo laikotarpio (IX–XII a.)“ skyrių parašė R. Volkaitė-Kulikauskienė. Šiame darbe ypač daug dėmesio skirta piliakalnių tyrimų duomenims, trumpai apžvelgti laidojimo paminklų tyrimų duomenys. Pagal marksistinę metodologiją dirbiniai apžvelgiami pradedant darbo įrankiais ir buitinais reikmenimis. Ekonominė buitis ir visuomeniniai santykiai nagrinėjami pradedant žemdirbyste. Tik pačioje darbo pabaigoje yra nedidelis skyrelis skirtas lietuvių tautybės formavimuisi ir senajai religijai. Kaip vėliau autorė prisiminė, recenzentai ir cenzoriai net neleido minėti į Vakarų pasitraukusių prof. J. Puzino ir V. Nagevičiaus pavardžių. Nemenkinant R. Volkaitės-Kulikauskienės įnašo, reikia pažymėti, kad apie vėlyvąjį geležies amžių yra parašyta naujai, panaudota labai daug naujų duomenų, suformuluota naujų teiginių, kurie ilgam išigalėjo Lietuvos archeologijos moksle.

Naujas reikšmingas R. Volkaitės-Kulikauskienės gyvenimo ir mokslinės veiklos vingis įvyko 1962 m. Nuo tada ji perėjo dirbti į Lietuvos mokslų akademijos Istorijos instituto Archeologijos skyrių. Jos vietą Vilniaus universitete užėmė vyras Pranas Kulikauskas. Būdama laisva nuo pedagoginės ir administra-

cinės veiklos R. Volkaitė-Kulikauskienė žymiai daugiau dėmesio galėjo skirti mokslinei veiklai. Nuo 1964 m. gerokai padaugėjo jos bibliografijoje straipsnių ir monografijų. Tai straipsniai apie ginkluotę, papuošalus, svarstyklės ir svorio matus vėlyvajame geležies amžiuje. Netrukus, 1968 m., pasirodė ir daktarinė (dabar habilituoto daktaro) disertacija „Lietuviai IX–XII a.“. 1970 m. disertacija tuo pačiu pavadinimu išėjo atskira monografija. Po šios disertacijos ir knygos pasirodymo atėjo ir jos mokslo laimėjimų pripažinimas: 1972 m. ji išrinkta Lietuvos mokslų akademijos nare korespondente, 1976 m. suteiktas nusipelnusios mokslo veikėjos garbės vardas. 1966–1971 m. pasirodė dar kelios monografijos: „Lietuvių liaudies menas: Papuošalai“, „Senovės lietuvių papuošalai“ Kn. 2 (kartu su R. Rimantiene), „Lietuvio kario žirgas“. Lietuvių materialinei kultūrai IX–XIII a. tirti buvo sudaryta atskira archeologų grupė. Šiai temai vadovavo R. Volkaitė-Kulikauskienė. 1978 ir 1981 m. grupės nuveiktas darbas buvo paskelbtas dviejose kolektyvinėse monografijose.

Tuo metu buvo pralaužti ledai Lietuvos archeologams dalyvaujant tarptautinėse konferencijose. 1965 m. R. Volkaitė-Kulikauskienė dalyvavo I tarptautiniame slavų archeologijos kongrese Varšuvoje (Lenkija), 1966 m. – kartu su R. Rimantiene VII tarptautiniame archeologų kongrese Prahoje (Čekoslovakija). Kaip vėliau prisiminė Marija Gimbutienė, tai buvo pirmas kartas, kai po daugelio išsiskyrimo metų susitiko kurso draugės. Taip pat minėjo, kad sovietinės delegacijos vadovai visaip neleido joms artimiau pabendrauti. Pranešimai konferencijose ir įvairiuose kongresuose taip pat buvo skaityti Maskvoje, Leningrade, Rygoje, Taline, Kijeve.

Toliau sekė ir nauji archeologijos paminklų tyrinėjimai. Ypač paminėtini Maišiagalos, Punios ir Narkūnų piliakalnių tyrinėjimai. Punios piliakalnio tyrinėjimai 1974 m. apibendrinti monografijoje „Punios piliakalnis“. Vis reikšmingesnę vietą mokslininkės veikloje pradėjo užimti mokslo duomenų populiarinimas, nemažai straipsnių pasirodė žurnale „Mokslas ir gyvenimas“, rajoninėje spaudoje, kaip iš gau-

sybės rago pasipylė straipsneliai „Mažonoje lietuviškoje tarybinėje enciklopedijoje“, „Lietuviškoje tarybinėje enciklopedijoje“ ir „Tarybų Lietuvos enciklopedijoje“.

Nuo 1977 m. atsirado nauja ir ypač R. Volkaitės-Kulikauskienės mėgstama mokslinės veiklos sritis – lietuvių etnogenezės tyrimai. 1977 m. kas ketveri metai pradėtos organizuoti baltų etnogenezės konferencijos. Jos pakaitomis vyko Latvijoje ir Lietuvoje. Pirmoji konferencija vyko Rygoje. R. Volkaitė-Kulikauskienė skaitė pranešimą „Lietuvių tautybės formavimasis“. Lietuvių etnogenezės tyrinėjimai 1977 m. pabaigoje buvo aprobuoti ir Lietuvos mokslų akademijos prezidiume. Tam buvo sukurta darbo grupė, kuriai vadovauti ėmėsi R. Volkaitė-Kulikauskienė. Čia dalyvavo ne tik archeologai, bet ir istorikai, antropologai, kalbininkai.

Septintojo dešimtmečio pabaiga ir aštuntojo dešimtmečio pradžia R. Volkaitėi-Kulikauskieni mokslinė prasme buvo tarsi aukso amžius. Jai sekėsi visi darbai. 1979 m. žurnale „Tarybinė moteris“ net interviu su archeologe pavadintas „Viskas klojasi gerai“. Ypač dideliu to meto laimėjimu galima laikyti „Lietuvos archeologijos“ leidinio gimimą. Remdamasi savo autoritetu ir neeiliniais organizaciniais sugebėjimais, ji įkalbėjo to meto Lietuvos mokslų akademijos valdžią įkurti archeologams tęstinį mokslinį leidinį „Lietuvos archeologija“. R. Volkaitė-Kulikauskienė tapo pirmąja ir ilgameite atsakingąja to leidinio redaktore ir redkolegijos pirmininke. Pirmasis tomas pasirodė 1979 m. R. Volkaitė-Kulikauskienė jame išspausdino net du savo straipsnius. Žinant to meto politinę situaciją net stebina, kaip R. Volkaitė-Kulikauskienė galėjo įteisinti tokį leidinio pavadinimą.

Kaip tik tuo metu artimesni moksliniai ryšiai susiejo R. Volkaitę-Kulikauskienę su šių eilučių autoriumi, todėl galiu betarpiškai apibūdinti to meto mokslininkės veiklą, būdo bruožus, darbo stilių. 1979 m. buvo pradėti Kernavės piliakalnių tyrinėjimai. R. Volkaitė-Kulikauskienė ekspedicijų metu gana greitai pastebėdavo aktyvesnius studentus, noriai

jiems padėdavo archeologinėje veikloje. Norėdama nukreipti studentą sau naudinga moksline linkme, duodavo įvairiausių užduočių. Neretai patikėdavo ekspedicijos dienoraščių rašymą, rastų radinių analogijų paieškas muziejų fonduose. Tokie tarsi nereikšmingi darbeliai suteikdavo jaunimui daugiau pasitikėjimo savo jėgomis. R. Volkaitės-Kulikauskienės padėjėjai buvo daugelis jaunų archeologų ar muziejininkų, pvz., Vidmantas Dėdinas, Aleksiejus Luchtanas ir kt. Neretai gabesnius padėjėjus nurodydavo Vilniaus universitete dirbęs jos vyras doc. Pranas Kulikauskas. Gana artimi moksliniai ryšiai archeologę siejo su kitų specialybių mokslininkais, istorikais, antropologais, gamtininkais, istorikais, kalbininkais, architektais. Pavyzdžiui, naudodamasi pažintimi su architektu profesoriumi Kaziu Šešelgiu ji ekspedicijai iš Vilniaus inžinierinio statybos instituto visada gaudavo gambiaus jaunuosius architektus. Todėl piliakalnių tyrinėjimų brėžiniai pasižymėjo aukšta kokybe, neretai jaunieji architektai pasiūlydavo įdomių tyrinėjamų pilių rekonstrukcijų ir kt. Ekspedicijos zoologinės medžiagos apdoroti iš Maskvos atvažiuodavo zoologė profesorė V. Danilčenko. R. Volkaitė-Kulikauskienė buvo tikras „vieversys“ – mėgdavo labai anksti keltis. Kaip ji pati sakė, ryte galva yra skaidresnė ir mokslinės mintys tada geriau mezgasi. Atėjusi į darbą ji neretai pasigirdavo jau nuveikusi ne vieną archeologinį darbą, parašiusi ne vieną pastraipą straipsniams ar monografijoms. Darbo metu dažniausiai tvarkydavo įvairiausius kitus darbus, vykdavo į posėdžius, dalykinius susitikimus. Maitintis mėgo sveikai ir saikingai. Jau tada neretai pasiskųsdavo nugaros ar kitais skausmais.

Dar daugiau teko bendrauti baigus universitetą ir įsidarbinus Lietuvos mokslų akademijos Istorijos institute. Kaip tik tuo metu spaudai buvo ruošiamas baltų etnogenezės konferencijai skirtas straipsnių rinkinys, išėjęs Vilniuje 1985 m. Tais pačiais metais vyko etnogenezės konferencija Rygoje, Slavų penktasis kongresas Kijeve. R. Volkaitė-Kulikauskienė mėgo diskusijas baltų etnogenezės tema. Tada supra-

tau, kad ir akademikė ne viską gali paaiškinti. Lietuvos archeologijoje dar yra daug baltų dėmių. Tai skatino savarankiškus tyrimus, už ką ir esu labai dėkingas velionei R. Volkaitei-Kulikauskienei. Tai ir lėmė mano disertacijos, apgintos 1994 m. temos pasirinkimą. Ji ne kartą atskleidė neaiškius lietuvių ir baltų genčių etnogenezės klausimus, nurodydavo jų sprendimo kelius. 1987 m. pasirodė kolektyvinė monografija „Lietuvių etnogenezė“. Po Marijos Gimbutienės knygos „Baltai priešistoriniais laikais“ (1985 m.), išėjusios Vilniuje, tai buvo vienas reikšmingiausių to meto darbų Lietuvos archeologijoje. Reikia pasakyti, kad R. Volkaitė-Kulikauskienė labai principingai laikėsi kai kurių savo teiginių apie lietuvių archeologiją ir etnogenezę. Kaip pavyzdžius galima nurodyti Vidurio Lietuvos kapinynų giminiskumą su Rytų Lietuvos pilkapynų kultūra, mirusiųjų deginimo papročio plitimą Žemaitijoje ar Lamatos klausimą. Šios nuomonės neretai kirtosi su Adolfo Tautavičiaus nuomone. Tačiau R. Volkaitė-Kulikauskienė, būdama leidinio atsakingoji redaktorė, apie A. Tautavičiaus tekstą savo nuomonę išsakė bent puslapio apačioje esančiose pastabose. Tai vos nesukėlė „Lietuvių etnogenezės“ leidinio žlugimo. Gyvenime taip pat nemėgdavo nuolaidžiauti. Į atmintį įstrigo nuotykis kasinėjant Pryšmančių kapinyną. Vydmanų tarybinio ūkio direktorius nepriėmė akademikės, norėjusios susitarti dėl elektros tiekimo į ekspedicijos vagonėlį. Jau po poros dienų „Vakarinėse naujienose“ pasirodė straipsnis, kuriame ūkio direktorius paminėtas ne iš geriausios pusės. Taigi ir vėl pasitvirtino 1996 m. „Dienos“ laikraštyje interviu Ž. Kriaučiūnienei išsakyta mintis: „Visada stengdavausi turėti savo nuomonę“.

Nors dukra Raimonda netapo archeologe ir pasuko chemikės keliu, tačiau akademikės pėdomis pasekė jos anūkas Kęstutis Jankauskas – nuo mažens dalyvaudavo archeologinėse ekspedicijose, vėliau baigė archeologiją. Akademikės paskatintas ėmėsi gana sudėtingos papuošalų metalografinės analizės ir gamybos technologijų temas. Tai buvo gana nauja tema Lietuvos archeologijoje. Gaila, kad vėliau jau-

nas perspektyvus archeologas pasuko diplomatinės tarnybos keliu. Lietuva dėl to tikrai laimėjo, tačiau archeologija nukentėjo. Akademikė ir pati labai domėjosi minėta tema. Tai leido paaiškinti kai kurių papuošalų paskirtį, pagaminimo subtilybes ir priartino R. Volkaitę-Kulikauskiene prie kiek primirštos drabužių rekonstrukcijos temos. 1992 m. akademikė išėjo į pensiją, tačiau plunksnos nepadėjo. Toliau tęsė senovės lietuvių drabužių studijas. 1997 m. pasirodė daugelio metų veiklą apibendrinanti monografija „Senovės lietuvių drabužiai ir jų papuošalai“. 2001 m. švenčiant akademikės 85 metų jubiliejų išėjo akademikei skirtas 21 „Lietuvos archeologijos“ tomas. Buvę mokiniai ir kolegos R. Volkaitei-Kuli-

kauskienei dedikavo savo straipsnius. Akademikė savo gimtadienio proga taip pat pasidovanojo gražią dovaną – monografiją „Lietuva valstybės priešaušriu“.

2004 m. pabaigoje akademikę ištiko skaudi netektis – mirė vyras doc. Pranas Kulikauskas, jos sveikata taip pat pradėjo labai šlubuoti. Tai neleido užbaigti užsibrėžtų darbų. Neišsipildė kol kas akademikės paskutinis noras pristatyti Lietuvos archeologų laimėjimus užsienio skaitytojams. Netekome tikrai ryškios asmenybės, europinio masto archeologės, mokslininkės, tyrinėtojos. Ji dėjo pagrindus lietuvių tautybės ir valstybės kilmės klausimais. Tad vilkimės, kad švenčiant Lietuvos tūkstantmetį, nors ir po mirties, paskutinis akademikės noras išsipildys.

Valdemaras ŠIMĖNAS